ЛЯ ВЫТОКАЎ ЗАСНАВАННЯ БДПУ

А.П. Жытко,
г. Мінск

Упачатку XX ст. сістэма народнай адукацыі ў Беларусі паступова пашыралася. З 1900 па 1914 г. колькасць пачатковых і сярэдніх агульнаадукацыйных школ усіх тыпаў павялічылася з 6 тыс. 297 да 7 тыс. 682, а колькасць навучэнцаў у іх узрасла з 248 тыс. да 488, 6 тыс. чал. [1, с. 13].

Разам з тым, падрыхтоўка педагагічных кадраў і іх якасны склад не адпавядалі запатрабаванням часу. Так, у Віленскай вучэбнай акрузе, куды ўваходзілі беларускія губерні, на 18 студзеня 1911 г. сярод настаўнікаў было 14,1 % асоб з сярэдняй свецкай, 17,5 % – з сярэдняй духоўнай, 16,1 % – з сярэдняй спецыяльнай педагагічнай, а з ніжэйшай і хатняй адукацыяй – 52,3 % [1, с. 15].

Няхватку педагагічных кадраў і павышэнне іх якасці ў пэўнай ступені павінны былі кампенсаваць настаўніцкія інстытуты: Віцебскі (1910 г.), Магілёўскі (1913 г.) і Мінскі (1914 г.).

22 чэрвеня 1914 г. у адпаведнасці з указам імператара Мікалая II быў зацверджаны даклад міністра адукацыі аб стварэнні Мінскага настаўніцкага інстытута, а 1 ліпеня дырэктарам інстытута прызначаецца Д.А. Сцяпура, які праводзіў падрыхтоўчую работу па адкрыцці навучальнай установы [2, л. 7]. Першая сусветная вайна (1914 г.) і звязаныя з ёй цяжкасці стрымлівалі рамонт і прыстасаванне памяшканняў для інстытута, а таксама набор педагагічных кадраў. Разам з тым, 2 кастрычніка адбыліся першыя ўступныя экзамены. На іспыты прыбылі 71 чал. з 19 губерняў, у тым ліку 45 чал. з беларускіх губерняў, якія мелі званне настаўніка пачатковых вучылішч. Уступныя экзамены паспяхова здалі 30 чал. Па ўзросце прынятыя ў інстытут размеркаваліся наступным чынам: ад 19 да 20 гадоў – 6 чал., ад 21 да 25 – 17 чал., ад 26 да 30 – 5 чал. і за 30 гадоў – 2 чал. Ужо 18 кастрычніка пачаліся вучэбныя заняткі, а 21 лістапада 1914 г. адбылося афіцыйнае ўрачыстае адкрыццё Мінскага настаўніцкага інстытута, на якім прысутнічалі прадстаўнікі вышэйшай духоўнай і свецкай губернскай улады: епіскап Мінскі, Тураўскі і Слуцкі, Мінскі губернатар і віцэ-губернатар, камандуючы Мінскай ваеннай акругай, а таксама

прадстаўнікі мясцовай адміністрацыі і кіраўнікі ўсіх навучальных устаноў г. Мінска. На адкрыцці інстытута дырэктар Д.А. Сцяпура сказаў: «Дваццатае стагоддзе нярэдка называюць стагоддзем дзіцяці, стагоддзем педагогікі. Сапраўды, ніколі педагагічная думка не працавала так інтэнсіўна, як цяпер. Ідзе агульны сур'ёзны перагляд папярэдніх сістэм, метадаў і прыёмаў навучання і выхавання, намячаюцца новыя шляхі і плыні, ствараюцца новыя педагагічныя дысцыпліны, склікаюцца педагагічныя з'езды, прычым гэта цікавіць не толькі цесныя колы спецыялістаў-педагогаў, але і шырокія слаі адукаванага грамадства...» [3, л. 36].

Педагагічны калектыў складаўся з дырэктара і 7 выкладчыкаў: А.М. Нікольскі (руская і царкоўнаславянская мовы), Р.К. Астроўскі (матэматыка), Ул.М. Ігнатоўскі (гісторыя і геаграфія), К.І. Кудзін (прыродазнаўства і фізіка), А.І. Кандавураў (маляванне і чарчэнне), Н.А. Гамолка – законавучыцель і настаўнік спеваў [4, л. 1 адв.].

Тэрмін навучання ў інстытуце – 3 гады. Прымаліся мужчыны праваслаўнага веравызнання, якія мелі двухгадовы стаж настаўніцкай працы. Інстытут утрымліваўся на бюджэтныя сродкі. Вучэбныя праграмы арыентаваліся на ўзровень сярэднешкольных. Педагагічныя дысцыпліны, багаслоўскі курс, гісторыя і літаратура выкладаліся па праграмах, набліжаных да ўзроўню вышэйшай школы.

У сувязі з пагрозай акупацыі Мінска ў верасні 1915 г. інстытут быў эвакуіраваны ў Яраслаўль. Ужо 6 кастрычніка пачаліся заняткі на новым месцы. З 54 выхаванцаў да вучэбных заняткаў прыступілі 40 прыбыўшых з Мінска. Вучэбнаму працэсу перашкаджалі масавая мабілізацыя слухачоў, бытавыя неўладкаванасць і інш. Але вучэбны працэс паступова наладжваўся. На 1 студзеня 1916 г. у інстытуце навучаліся 53 студэнты. З іх у 1 класе – 24 чал., у 2 класе – 29 чал., усе праваслаўнага веравызнання. Па саслоўным складзе яны размяркоўваліся наступным чынам: 1 дваранін, 5 мяшчан, 2 казакі, 45 сялян. У фундаментальнай бібліятэцы мелася 371 назва навуковай літаратуры, а ў вучнёўскай – 385 падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў. Факультатыўна выкладаліся замежныя мовы.

1 верасня 1916 г. пры Мінскім настаўніцкім інстытуце былі створаны аднагадовыя педагагічныя курсы для падрыхтоўкі настаўнікаў вышэйшых пачатковых вучылішч (навучалася 77 дзяўчат,

пераважна бежанак з Беларусі). Слухачам курсаў чыталіся педагогіка, гісторыя педагагічных сістэм, кароткі курс вучылішчазнаўства. У час знаходжання ў Яраслаўлі інстытут стаў цэнтрам нацыянальнага руху беларускіх бежанцаў. Актыў інстытута арганізаваў Яраслаўскую беларускую раду. Па ініцыятыве Ул.М. Ігнатоўскага ў інстытуце была створана арганізацыя «Наш край» [5, с. 190].

Пасля Лютаўскай рэвалюцыі выкладчыкі і студэнты інстытута актыўна ўдзельнічалі ў грамадска-палітычным жыцці Яраслаўля. У першыя дні рэвалюцыі выхаванцы інстытута прынялі на сябе абавязкі міліцыянераў. Ул.М. Ігнатоўскі прачытаў лекцыі на актуальныя тэмы: «Гісторыя вызваленчага руху ў Расіі», «Канстытуцыяналізм і парламентарызм», «Устаноўчы сход» і інш. Пры інстытуце працавала беларуская чытальня, была створана арганізацыя «Маладая Беларусь». Пасля ліквідацыі палітычных, рэлігійных, нацыянальных і палавых абмежаванняў у правах на адукацыю інстытут быў рэарганізаваны ў навучальную ўстанову змешанага тыпу (прымаліся грамадзяне абодвух палоў), уведзена спецыялізацыя ў падрыхтоўцы настаўнікаў, уключаны новыя дысцыпліны (палітэканомія, філасофія, сацыялогія і інш.). Па заканчэнні навучання выпускнікі інстытута атрымалі права паступаць ва ўніверсітэты [5, с. 190].

21 жніўня 1918 г. выкладчык інстытута І.П. Каранеўскі быў дэлегатам Усерасійскага з'езда дзеячаў па падрыхтоўцы настаўнікаў, дзе было прынята рашэнне аб рэарганізацыі настаўніцкіх інстытутаў у вышэйшыя аўтаномныя навучальныя ўстановы з мэтай падрыхтоўкі выкладчыкаў для адзінай працоўнай савецкай школы. Але 29 жніўня педагагічны савет інстытута прыняў рашэнне аб рээвакуацыі ў акупіраваны нямецкімі войскамі г. Мінск і задаволіў заяву Д.А. Сцяпуры аб адстаўцы [6, л. 46].

З 22 верасня 1918 г. інстытут пачаў працаваць ў Мінску. Былі ўведзены новыя дысцыпліны: беларуская мова і літаратура, гісторыя беларускай мовы і літаратуры, гісторыя і геаграфія Беларусі і інш. У поўным аб›ёме выкладаліся нямецкая, французкая, англійская мовы. Навучанне было бясплатным, пры інстытуце дзейнічала прыкладная школа. На 30 верасня слухачамі 3 курса інстытута былі 42 чал., з іх 33 беларусы.

30 снежня 1918 г. на падставе хадайніцтва Савета педагагічнага інстытута Цэнтральны народны камісарыят па асвеце выдаў

прадпісанне (№ 4134) прыступіць да рэарганізацыі Мінскага настаўніцкага інстытута ў вышэйшую навучальную ўстанову [6, л. 79 адв.]. Для гэтага выдзяляўся каштарыс выдаткаў у памеры 497 тыс. руб. Такім чынам, быў створаны Мінскі педагагічны інстытут. Тэрмін навучання вызначаўся ў 4 гады. Інстытут складаўся з літаратурна-мастацкага, сацыяльна-гістарычнага, прыродазнаўча-геаграфічнага, фізіка-хімічнага і фізіка-матэматычнага факультэтаў (цыклаў), на якіх навучаліся 150 студэнтаў. Ён размяшчаўся ў будынку былога Мінскага рэальнага вучылішча, меў фізічны і педагагічны кабінеты, хімічную лабараторыю, бібліятэку (5 тыс. тамоў). Яму быў перададзены Мінскі гарадскі музей. За інстытутам пад Мінскам, у акрузе Антонаўка быў замацаваны фальварак, дзе знаходзіліся агранамічная, батанічная, заалагічная лабараторыі, біялагічны кабінет, птушнік, пчольнік, вопытнае сельскагаспадарчае поле, ферма, метэаралагічная станцыя. У працэсе навучання асноўная ўвага надавалася педагагічным дысцыплінам, беларусазнаўству, рабіліся спробы зрабіць навучанне на беларускай мове.

25 лютага 1919 г. Прэзідыум ЦВК БССР пастанавіў адкрыць на базе інстытута дзяржаўны ўніверсітэт і асігнаваў на першапачатковыя патрэбы мільён рублёў. Ужо 22 сакавіка прадстаўнік урада Літоўска-Беларускай ССР разам з намеснікам народнага камісара асветы РСФСР М.М. Пакроўскім падпісалі пратакол аб стварэнні Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і стварылі Маскоўскую і Мінскую камісіі. На камісіі ўскладваўся абавязак распрацаваць структуру ўніверсітэта і вучэбныя планы, падабраць кадры прафесарска-выкладчыцкага персаналу, скласці каштарыс і падабраць памяшканні для работы ўніверсітэта [7, с. 430].

Але неўзабаве пачалася Польская-савецкая вайна. Пасля таго, як Мінск быў заняты польскімі войскамі, будынак інстытута перайшоў пад шпіталь. Польскія акупацыйныя ўлады адмовілася фінансаваць інстытут. Разам з тым, яны выдзелілі часовы крэдыт у памеры 35 тыс. польскіх марак. Паводле пастановы Часовага Беларускага нацыянальнага камітэта, 15 верасня 1919 г. інстытут атрымаў назву – Мінскі беларускі педагагічны інстытут. Для правядзення беларусізацыі вучэбнага працэсу і рэарганізацыі структуры інстытута была створана камісія на чале з Ул.М. Ігнатоўскім і Я.Ф. Карскім [5, с. 183].

На працягу 1919/20 навучальнага года выкладанне пераводзілася на беларускую мову, 6 факультэтаў былі рэарганізаваны ў літаратурна-гістарычны і географа-прыродазнаўчы с фізіка-хімічным і фізіка-матэматычным аддзяленнямі. У вучэбную праграму ўводзіліся таксама польская мова і літаратура, гісторыя Польшчы і польскай культуры.

Па ініцыятыве Ул.М. Ігнатоўскага ў студзені 1920 г. антыпольскі настроеная частка студэнтаў і выкладчыкаў, а таксама члены радыкальнай плыні «Маладая Беларусь» стварылі Беларускую камуністычную арганізацыю. У знак пратэсту супраць польскага ўціску і ў сувязі з нязгодай з прапольскай арыентацыяй Часовага нацыянальнага камітэта прэзідыум інстытута на чале з Ул.М. Ігнатоўскім падаў у адстаўку. Па рашэнні Беларускай школьнай рады з 1 сакавіка 1920 г. Мінскі беларускі педагагічны інстытут узначаліў Вл.Л. Іваноўскі (рэктар). На працу былі запрошаны выкладчыкі: М.І. Гарэцкі, В.Д. Дружчыц, Х.П. Імшэнік, С.А. Любіч-Маеўскі, Л.Л. Більдзюкевіч, А.А. Данілевіч, І.У. Канчэўскі і інш. Пры інстытуце былі заснаваны аспірантура і спецыяльная камісія па распрацоўцы беларускай навуковай тэрміналогіі. У сакавіку кіраўніцтва інстытута прыняло рашэнне аб паступовай рэарганізацыі інстытута ў Беларускі ўніверсітэт [5, с. 183].

Пасля вызвалення Беларусі ад польскіх акупантаў у жніўні 1920 г. інстытут быў рэфармаваны ў Мінскі інстытут народнай адукацыі, які рыхтаваў педагагічных работнікаў для пачатковых, сярэдніх школ і дашкольных устаноў. Новы інстытут складаўся з 5-ці аддзяленняў. З іх фактычна дзейнічалі тры: 1-е – для падрыхтоўкі педагогаў дашкольных устаноў; 2-е – для выкладчыкаў пачатковых школ; 3-е – для выкладчыкаў сярэдніх школ, у склад якога ўваходзілі 5 факультэтаў (цыклаў): літаратурна-мастацкі, сацыяльна-гістарычны, прыродазнаўча-геаграфічны, фізіка-хімічны, фізіка-матэматычны. Колькасць студэнтаў складала амаль 500 чал., а выкладчыкаў – 34 чал. Старшынёй педагагічнага савета быў абраны М.Г. Маслаковец. Інстытут размяшчаўся ў будынку былога Мінскага рэальнага вучылішча, дзе меліся фізічны, прыродазнаўчы, гістарычны, геаграфічны і педагагічны кабінеты, хімічная лабараторыя, бібліятэка (9,5 тыс. тамоў). Пры інстытуце

дзейнічалі Мінскае навуковае педагагічнае таварыства, Мінскае таварыства гісторыі і старажытнасцей.

У снежані 1920 г. была створана выдавецкая камісія, якая на шапіраграфе выдавала лекцыі выкладчыкаў. Інстытут меў цесныя сувязі з Маскоўскай педагагічнай акадэміяй, педагагічнымі таварыствамі пры Маскоўскім і Казанскім дзяржаўных універсітэтах. У інстытуце чыталі лекцыі Я.Ф. Карскі, У.І. Пічэта, Д.М. Кулагін, Ф.Ф. Турук, Р.Ю. Віпер, А.М. Беркенгейм і інш.

17 красавіка 1921 г. пад кіраўніцтвам сакратара ЦБ КП(б)Б В.Г. Кнорына і старшыні ЦВК і СНК БССР А.Р. Чарвякова адбылася аб'яднаная нарада прадстаўнікоў ЦБ КП(б)Б, Прэзідыумаў ЦВК і СНК БССР, Часовага праўлення БДУ, Маскоўскай і Мінскай камісій, Наркамасветы і кіраўніцтва прафсаюзаў БССР. Нарада канстатавала важнасць працы, якая была праведзена Часовым праўленнем і камісіяй прафесараў па падрыхтоўцы да адкрыцця ўніверсітэта. 20 чэрвеня на пасяджэнні педагагічнага савета было прынята рашэнне аб рэарганізацыі інстытута ў педагагічны факультэт БДУ [5, с. 186].

11 ліпеня 1921 г. адбылося ўрачыстае пасяджэнне партыйных, савецкіх і грамадскіх арганізацый, прысвечанае стварэнню Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. На сходзе з прамовамі выступілі сакратар ЦБ КП(б)Б В.Г. Кнорын, старшыня ЦВК БССР А.Р. Чарвякоў, рэктар універсітэта У.І. Пічэта і інш. [7, с. 429].

З 1 верасня 1921 г. па ўказе Наркамасветы БССР 1-е і 2-е аддзяленні інстытута ўвайшлі ў склад Мінскага педагагічнага тэхнікума, а 3-е аддзяленне стала ядром факультэта грамадскіх навук БДУ [5, с. 184], з якога ў 1922 г. быў вылучаны педагагічны факультэт. У 1931 г. на яго базе быў адкрыты Беларускі дзяржаўны вышэйшы педагагічны інстытут, які ў 1935 г. – перайменаваны ў Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут. У 1993 г. МДПІ атрымаў назву – Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт [5, с. 192].

Літаратура і крыніцы

1. История педагогического образования Беларуси / под общ. ред. А.И. Андарало. – Минск: БГПУ, 2011.

2. НГАБ. – Фонд 478. – Воп. 1. – Спр. 132.
3. НГАБ. – Фонд 478. – Воп. 1. – Спр. 1.
4. НГАБ. – Фонд 478. – Воп. 1. – Спр. 68.
5. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1999. – Т. 5.
6. НГАБ. – Фонд 478. – Воп. 1. – Спр. 103.
7. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993. – Т. 1.